

בצבת האפשרויות

עמי שטייניץ

פורסם באנגלית בכתב העת, פרוגרמה, ספטמבר 2009

חופש הביטוי המוקנה בשיטה הדמוקרטית מייצג תרבות מתפתחת של חירות הבעה לצד שבריריות המציבה מבחן לשיח הציבורי.¹ אחת הפעולות הראשונות של ברק אובמה כנשיא ארצות הברית הייתה להורות על סגירת מחנה המעצר גאוונטאמו בקובה. המחנה הוקם בשנת 2001 על ידי ממשל בוש לאחר התקפת אל-קאעידה על מגדלי התאומים והפנטגון. במחנה נעצרו ונשפטו אסירים שנחשדו בטרור ונתפסו במהלך המלחמה באפגניסטן ובפעולות אחרות ונמנעו מהם זכויות המוקנות באמנת ג'נבה ובחוקה האמריקנית.² בנאום השבעתו אמר אובאמה: "באשרנו...את גדולתנו כאומה, אנו מבינים כי גדולה...אינה בבחינת נתון מובן מאליו...אנו דוחים את הבחירה בין הביטחון לבין האידיאליים. אבותינו שעמדו בפני איומים...הבטיחו את שלטון החוק וזכויות האדם".³

חיכוך מתמיד בין הנאורות לקרקע המציאות יוצר תנועת מטוטלת בין חירות לסמכות שהתפתחה לכדי ניסוח ביקורת שמגינה מפני עריצות.⁴ המסורת הציבורית מבטאת שיח תרבותי, חברתי הנערך בנסיבות פוליטיות וממפה תוואי של מותר ואסור.⁵ מגבלות ומחלוקות אודות האפשרי מגיעות עד לכדי אלימות פיזית ומגדירות את אורחות הביטוי האנושי. ביום חמישי ה-29 בינואר 2009, עשרה ימים לאחר רצח העיתונאית אנסטסיה באבורובה ועורך הדין פעיל זכויות אדם סטניסלאב מרקלוב ברחוב במוסקבה, ערך דימטרי מדוודב, נשיא רוסיה, ביקור תנחומים במערכת העיתון נובויה גאזטה, עיתון עצמאי המבקר בחריפות את הקרמלין בו עבדה באבורובה. זהות הרוצחים, בדומה למקרים נוספים בהם נרצחו עיתונאים רוסיים המבקרים את הקרמלין, ארבעה מהם עובדי נובויה גאזטה, עלומה. ביקור הנשיא ותמיכתו באזני העורך דימטרי מורטוב בהמשך עבודת העיתון מסמנת, לכאורה, תפנית מהמורא שהוטל על חופש העיתונות ברוסיה בתקופת הנשיאות של פטרונו

¹ אהרון ברק, המסורת של חופש הביטוי בישראל ובעיותיה, משפטים כ"ז (תשנ"ז) 223.

² Scott Shane, Mark Mazzetti, Helene Cooper, Obama Reverses Key Bush Security Policies, The New York Times, January 23, 2009, A16

³ Barak Obama, Inaugural Address, The New York Times, January 20, 2009

⁴ ג'. ס'. מיל, על החירויות, ספרי עליית גג, 2006, 41 - 61

⁵ עלי זלצברגר, פניה עוז זלצברגר, מסורת חופש הביטוי בישראל, שקט מדברים, עורך: מיכאל בירנהק, רמות, 2006, 67

וקודמו, ראש הממשלה הנוכחי של רוסיה, ולדימיר פוטין.⁶ השיח הציבורי נתון בצבת כוחות המייצרים גבולות ומעצבים את שדה הייצוג הקובע את הנאמר, הנשמע והנצפה.⁷

הדיון בחופש הביטוי נערך על במות שונות אך הכרעות משמעותיות למסורת ציבורית בעניינו מתקבלות בעיקר בבתי משפט המנסחים הלכות תקדימיות. הצנזורה מופיעה במערכות חוקים שאינם מקנים חופש ביטוי מלא והסוגיות הנידונות באמצעותם מאוזנות דיאלקטית על סמך אמות מידה של פרשנות מצטברת. חשיבות המשפט טמונה באימוץ תהליכי חשיבה התורמים לעקביות בהתנהלות מול נוף בלתי צפוי של הגבלות הנחשף בדיון באסור.⁸ ערכו של הדיון המשפטי נובע מחובתו להכריע בזכויות הפרט לצד הכרת צרכי החברה וכפרשנות של חוקים המגבילים חופש ביטוי לשם ביטחון המדינה, הסדר הציבורי, מוסר ותועבה, הוצאת דיבה, הגנת פרטיות, זכויות יוצרים ועוד, המנוסחים בבתי נבחרים פוליטיים.⁹ המרכיב הפוליטי אליו כפוף המשפט מותיר אותו במישורי מנגנון הנושא על פי לוינס חותם אזהרה: "פוליטיקה שנעזבת לעצמה נושאת בקרבה עריצות; מכיוון שהיא מעוותת את האני והאחר שנתנו לה קיום, מכיוון שהיא שופטת אותם בהתאם לחוקים אוניברסאליים, ולפיכך בהעדרם".¹⁰ כפיפותו הפוליטית של החוק מבטאת חיוניות לשיתוף שדות ידע נוספים המסוגלים להטיל ספק בגבולותיו ויוצרים "הפרעה תמידית של הפוליטיקה על ידי האתיקה".¹¹

המעמד המשפטי המוקנה לחופש הביטוי כמקור לחשיפת האמת, החלפת דעות, הגשמה עצמית ושותפות בדמוקרטיה נדרש למעגלי תובנה פילוסופיים, פסיכולוגיים, תקשורתיים ותרבותיים המפרשים ושותפים לכתיבת מסורת הביטוי. המופע הנשנה של איסורים בזירה הציבורית מעיד על לבה רותחת של הגבלות המערערות נורמות חברתיות ומציבות מוסדות, ארגונים ואזרחים בחזית שאלות האסור. בינואר ובפברואר 2009, מועד כתיבת המאמר, הופיעו בתקשורת בין היתר הנתונים הבאים: חרם על מוצרים ישראלים בלבנון מונע את הקרנת הסרט ואלס עם באשיר.¹² עיתונאים זרים בישראל שכניסתם לעזה נמנעה פנו לבג"צ.¹³ חירט וילדרס, יוצר סרט הולנדי על האסלאם יועמד לדין בארצו באשמת הסתה.¹⁴

⁶ Ellen Barry, Medvedev Meets Editor of Newspaper Where Slain Journalists Worked, The New York Times, January 31, 2009, A7

⁷ פייר בורדיה, שאלות בסוציולוגיה, רסלינג, 2005, 135-138

⁸ אמנון רייכמן, קול אמריקה בעברית?, שקט מדברים, עורך: מיכאל בירנהק, רמות, 2006, 210-213

⁹ הלל סומר, לטם בן בשט, גבריאלה שוורץ, חופש הביטוי, מסמך רקע מוגש לוועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת, 74

¹⁰ עמית פינצ'בסקי, בזכות השתיקה: חופש הביטוי והאחריות לאחרות, שקט מדברים, עורך: מיכאל בירנהק, רמות, 2006, 419

¹¹ Simon Critchely, The Ethics of Deconstruction: Derrida and Levinas, Oxford, 1992, 240

¹² חרם על מוצרים ישראלים בלבנון מונע את הקרנת הסרט "ואלס עם באשיר" הארץ, 25.1.2009

¹³ תומר זרחין, המדינה לבג"ץ: נאפשר כניסת עיתונאים זרים לעזה, הארץ, 1.1.2009

¹⁴ כנען ליפשיץ, יוצר הסרט נגד האסלאם ל"הארץ": אני חושש שאכלא, הארץ, 23.1.2009

ממשלת בריטניה קראה לבי.בי.סי לחזור בו מסירובו לשדר פנייה מטעם ארגוני סיוע הומניטארי למען תושבי עזה.¹⁵ שפארד פיירלי, אמן כרזת אובאמה שהפכה לסמל במערכת הבחירות לנשיאות ארצות הברית, ביקש מבית המשפט הגנה מפני תביעת זכויות יוצרים של סוכנות החדשות אי.פי.¹⁶ התבטאויות אנטישמיות מפי קומיקאי נורווגי מעוררות סערה בנושא חופש הביטוי בנורווגיה.¹⁷ ביקורת חריפה נשמעה בכנסייה הקתולית ומחוצה לה על החלטת האפיפיור להסיר את החרם מעל הבישוף מכחיש השואה ריצ'רד ויליאמסון.¹⁸ המשטרה האיראנית סגרה תשע מספרות שהציעו "תספורות מערביות" ללקוחותיהן.¹⁹ בשידורי רדיו של מנהיג טאליבאן במחוז סוואט בפקיסטן מפורסמים שמותיהם של תושבים המפרים את דרך האסלאם במכירת תקליטורי סרטים, צפייה בטלוויזיה, שירה, ריקודים, הבעת ביקורת כלפי הטאליבן, גילוח זקנים ושליחת בנות ללימודים בבתי הספר. הרדיו מונה שמות של אנשים שהוצאו להורג בגין הפרות אלה.²⁰ ארגון עדאלה, המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל, עתר לבג"צ נגד האיסור על יבוא ספרי לימוד בערבית למוסדות חינוך ואוניברסיטאות שיצאו לאור בסוריה או לבנון.²¹ ממשלת סין מנהלת קמפיין צניעות באינטרנט שהביא לסגירת 1500 אתרים שהוגדרו על ידה כאתרי מין ואלימות.²²

מפת הביטוי ואורחות הקיום האנושיים רוחשים מתחת ועל פני השטח ומערערים את השיח האזרחי והמסורת המשפטית. זהו המקום, טוען מישל פוקו, בו חורגת התרבות מהקודים הבסיסיים שלה, גורמת להם לאבד את זהותם ומגלה כי תחת הסדר הקיים פועל סדר בלתי ידוע שיתורגם בהמשך לכדי קוד מוכר.²³ למעשה, כותבת שרה חניסקי, "רוב רובן של הפגיעות בחופש הביטוי אינן מגיעות לכל בירור משפטי... בניגוד לשיח המשפטי, שבו ההפרה ניתנת לזיהוי, בשיחים השונים של שדה התרבות אין ההפרות ניתנות לאיתור או לזיהוי שכן הן... נתפסות כטבע הקדמוני של סדר הדברים, ולא כפרי של שרירותיות חברתיות". בחינה פורמאלית של צנזורה וחופש ביטוי אינה תחליף להכרת עקבותיהם המטושטשים של משטרי

¹⁵ ביקורת בבריטניה על החלטת הבי.בי.סי לא לשדר פנייה למען תושבי עזה, הארץ, 24.1.2009

¹⁶ Randy Kennedy, Artist Sues The A.P Over Obama Image, The New York Times, 10.2.2009 C1

¹⁷ אסף אוני, התבטאויות אנטישמיות מפי קומיקאי נורווגי מעוררות סערת נפש בנושא חופש הביטוי במדינה, הארץ, 19.12.2009

¹⁸ אנשיל פפר, קאנצלרית גרמניה, אנגלה מרקל: על האפיפיור בנדיקטוס ה-16 להתנער מהכחשת השואה, הארץ, 3.2.2009

¹⁹ איראן: נסגרו מספרות שסיפרו "בסגנון מערבי", ynet, 29.1.2009

²⁰ Richard A. Opiel, Pir Zubair Shah, Radio Spreads Taliban's Terror in Pakistani Region, New York Times, January 25 2009, A1

²¹ עתירה לבג"צ נגד האיסור על יבוא ספרי לימוד בערבית מירדן וממצרים למוסדות חינוך ואוניברסיטאות, אם יצאו לאור בסוריה או לבנון, הירחון האלקטרוני של עדאלה, גיליון מס' 56 ינואר 2009

²² Andrew Jacobs, Chinese Learn Limits of Online Freedom as the Filter Tightens, New York Times, February 5, 2009, A8

²³ Michel Foucault, The Order of Things, Vintage Books, 1973, xx

דיבור שמייצר השיח של שדה התרבות.²⁴ הבנה אתית של תחום השיח משמעה קריאת מקורותיה הנפשיים, הלשוניים, הכלכליים והפוליטיים.

לדעת הרברט מרקוזה, הפסיכולוגיה של הפרט שניסח זיגמונד פרויד הינה במהותה פסיכולוגיה חברתית. ההדחקה היא תופעה היסטורית של האדם לפיה האב הקדמון מבטא אבטיפוס של שליטה "הפותח את תגובת השרשרת של שיעבוד, מרד ושליטה מחוזקת המאפיינים את תולדות הציוויליזציה".²⁵ פרויד סבר שהחלום מבטא שני כוחות: אחד מביע את המבקש להתבטא והאחר מצנזר, מסיט ומעוות אותו. החלום מתמודד עם הצנזורה המתרחשת בין המודע לתת מודע, מסייע להתגברות על מגבלותיה ופועל כמגן על איזון הנפש. איסורי טאבו שהתפתחו לאורך דורות של סמכות חברתית הפכו למסגרת נפשית מאורגנת המקיימת שאיפה לגעת באסור ויוצרת יחס אמביוולנטי כלפיו. התאוה לשחיקת האסור של התת מודע מקיימת את החשש לגעת בו ואת התגברות הפחד על הסיפוק.²⁶ הטאבו ושחיקתו מדגישים את האלימות הרוחשת ביסוד המציאות האנושית. אלימות כתב ג'ורג' בטאי היא ישותו של הטבע המכיל את סדר האדם הנתון למשוגות ללא מזור של הרציונאלי לטלטול עצמי שובר גבולות. בטבע ובאדם קיימת תנועה מחריגה הניתנת רק בחלקה לצמצום לכדי שליטה.²⁷ הדחפים המחריגים שוברים רצפים שהתארגנו במבנים לשוניים שהגדירו מציאות ומבטאים בכך יצרים מוחמצים שלא ניתנים לסימון במונחי הלשון. במאמר, חופש הביטוי – בין ייצוג לאיבוד, מביא אביחי דורפמן את תפיסת ז'אן פרנסואה ליוטאר אודות מצבי wrong היוצרים שוני (differend) ללא גישור בין היגדים של שני צדדים ומונעים יצירת סיפור משותף אודות המציאות. ליוטאר רואה בחלום פעילות חזותית חוץ לשונית הנדחקת על ידי ניסיונות החברה לאסוף תחת קורת גג עיונית אחת את האדם כייצור שלם ואת החברה כגוף שלם. ליוטאר מדגיש ייחודיות והטרוגניות שאינם ניתנים להכללה בחוויה האנושית ואת העובדה שכל ייצוג כרוך באיבוד. עצם השימוש בלשון מדיר עושר אנושי וחושף את מגבלות מוסד ההצדקה הרציונאלית. הבנת הדיפרנד חוללה תפיסת נגד לרציונאליות הטוענת כי חופש הביטוי מהווה נתון של החלטה פוליטית שגרתית שאינה מצדיקה פיתוח עקרונות שמעבר לזירת המקרה המקומי. דורפמן גורס כי חסרונות מוסד ההצדקה אינם מחייבים לבחור בינו לבין פירוקו של חופש הביטוי לכדי התרחשויות פוליטיות חד פעמיות. הברירה, לדעתו, מצויה באימוץ דרך ביניים פרגמטית המסכימה עם חשיבות

²⁴ שרה חינוסקי, גוטר, שקט מדברים, עורך: מיכאל בירנהק, רמות, 2006, 375

²⁵ הרברט מרקוזה, ארוס וציוויליזציה, ספריית פועלים, 1978, 18

²⁶ Sigmund Freud, The Basic Writing, The Modern Library, 1966, 223, 750, 830

²⁷ Georges Bataille, Eroticism, Death and Sensuality, City Light Books, 1986, 40

מוסד ההצדקה הרציונאלית לחופש הביטוי, מודעת לחוסר הטמון בו ודוחה הגיון פוליטי, ניהיליסטי, נקודתי, נטול משמעות מצרפית.²⁸

הדרך הפרגמטית מניחה את חופש הביטוי על סף דלתם של נציגים ומוסדות העוסקים במעטפת האתית של הביטוי, מודעים לשיגיונות האסור וקוראים מצרפית את מופעם. ככל שיחס המדינה לצנזורה עוגן במסורת המשפט תפסו נורמות אחרות את מקומה. צנזורה רשמית נוהגת להופיע באורח נוהלי וציבורי אולם מציאות נרחבת של צנזורה עצמית ופנימית מופיעה בשוק הפרטי בהתאם לטעם הקהל, תלות כלכלית וצרכי פרסום ושיווק.²⁹ גם במרחב הגלובלי הלא ממוסד והמקוון מתקיימת צנזורה המוסדרת ברובה על ידי קהילות ווירטואליות ומתרחשת בפורומים, בלוגים וטוקבקים.³⁰

למוסדות מחקר ואמנות מקום חיוני לפעולה בשדה ה-wrong וה-differend. "מאחורי הצורה האסתטית" כותב מרקוזה "מונחת ההרמוניה המודחקת של חושניות ותבונה – המחאה הנצחית נגד ארגון החיים על ידי הגיון השליטה; הביקורת על עקרון הביצוע...הדמיון האמנותי מעצב את 'זכרו הבלתי מודע' של השחרור שנכשל."³¹ התפתחות המסורת המשפטית חידדה הכרה מיוחדת באמנות ובמדע כראויים להגנת יתר של חופש הביטוי. בהחלטת בג"ץ משנת 1994 שביטלה את החלטת המועצה לביקורת סרטים לאסור את הקרנת הסרט "אימפריית החושים" מטעמי פורנוגרפיה קבע השופט אהרון ברק כי "אם יש ליצירה ערך ספרותי, פוליטי או מדעי...אין לאסור על פרסומה כיצירה פורנוגרפית. בכך ניתן משקל חוקתי לא רק לחופש הביטוי בכלל, אלא לחופש הביטוי האמנותי. ניתן לראות בחופש זה חלק מחופש הביטוי, ממנו צומחת, בין היתר, חירות היצירה האמנותית בתחום הספרותי ובתחום החזותי לצורותיו". 'חופש הביטוי הוא החופש של היוצר לפרוץ את סגור לבו, להניף כנף וליתן דרוור למחשבתו'. ניתן לראות בו זכות חוקתית העומדת על רגליה...היא מבוססת על ראיית האדם כיצור אוטונומי הזכאי למימוש עצמי הן כיוצר והן כנהנה מהיצירה...זהו חופש הבחירה באשר לנושא ולאופן הצגתו והחופש של הזולת לשמוע ולקלוט. כמובן, גם חופש הביטוי האמנותי אינו חופש מוחלט. כ'חופשים' אחרים הוא בעל אופי יחסי. ניתן לפגוע בו לתכלית ראויה, ובלבד שהפגיעה לא תהא מעבר למידה הדרושה".³²

²⁸ אביחי דורפמן, חופש הביטוי: בין ייצוג לאיבוד, שקט מדברים, עורך: מיכאל בירנהק, רמות, 2006, 457 - 460

²⁹ ניצה בן ארי, דיכוי הארוטיקה, אוניברסיטת תל-אביב הוצאה לאור, 2006, 62
³⁰ קרין ברזילי-נהון, גד בריזילי, חופש הביטוי המעשי והמדומיין באינטרנט: על בטלותה והולדתה המחודשת של הצנזורה, שקט מדברים, עורך: מיכאל בירנהק, רמות, 2006, 502 - 508

³¹ הרברט מרקוזה, ארוס וציוויליזציה, ספריית פועלים, 1978, 182
³² אהרון ברק, בג"ץ 4804/94, חברת סטיישן פילם בע"מ נגד המועצה לביקורת סרטים, פסקי דין, כרך נ, חלק חמישי, תשנ"ו/תשנ"ז 1996, 674

המסוגלות האתית של מוסדות אמנות ומחקר ושלוחיהם להכיל מורכבות נפשית, לשונית, כלכלית וחברתית נגלית במקרים הנחשפים לציבור. תיאוריה וביקורת, כתב עת שמאלי היוצא מטעם מכון ואן ליר בירושלים, עמד לפרסם בגיליון 31, חורף 2007, שהוקדש לכיבוש מאמר מאת אייל ויצמן, "ללכת דרך הקירות", שהופיע באנגלית בכתב העת, Radical Philosophy, במרץ 2006 ובוחן לוחמה אורבאנית בתוך בתים שנבחנה במבצע "חומת מגן" ונשענה על התפיסה הסוציו-מרחבית של ז'יל דלז ופליקס גואטרי. בנוסף לפן האנליטי טען ויצמן לאחריות של יחידים כמו ד"ר תת-אלוף שמעון נווה ותת אלוף אביב כוכבי לפיתוח השיטה. פרופסור יהודה שנהב, עורך כתב העת, הסביר בפתח דבר לגיליון כי מאמרו של ויצמן אינו מתפרסם בשל משבר שבמרכזו מכתב מעורך דינו של כוכבי המזהיר שבמאמר "מופיעות קביעות העלולות להניע את מרשו לנקיטת אמצעים משפטיים". מסירת המאמר טרם פרסומו לידיעת הצבא ומשא ומתן, שלא צלח, עם הכותב לצורך "תיקונים", הביאו את כתב העת להודאה בשגיאה. המהלכים בתיאוריה וביקורת "מחדדים" לדברי שנהב "את הצורך לנסות ולהבין את אופן התנהלותו של כתב עת המצוי במטריצות שונות של כוח: פוליטי, כלכלי, או משפטי לגלי. אפשר...ללמוד ממנה על מקומנו בתור ישראלים הכפופים גם הם למשטר הכיבוש ונטלים בו חלק פעיל או סביל כיחידים וכקבוצה המבקשת לקיים כתב עת מדעי ביקורתי...המשבר מזמין דיון ביחס שבין כתב העת, הנתון בשגרה של אילוצים מוסדיים (תקציביים, משפטיים, ניהוליים), לבין היכולת להתמיד בפיתוח חשיבה ושפה ביקורתיות, שהתממשותן תלויה ביכולת להתמיד בפסיעה מעבר לגבולות השיח הלגיטימי (המנומס, האחראי או החוקי)...צנזורה עצמית וצנזורה חברתית כמעט לעולם...מוסוות היטב במושגים מובנים מאליהם לכאורה כגון מהוגנות, רציונאליות וסבירות...ההבנה שבה אנו מקבלים...את ההכרח להימנע מתביעת לשון הרע, מתפקדת כמנגנון החותר לשוב ולהפריד בין תיאוריה ועיסוק במבני הכוח, מחד גיסא, לבין סובייקטים בעלי אחריות מוסרית ומשפטית מאידך גיסא".³³ ניכוס הכיבוש בדברי העורך יוצר לקונה המאיינת בדיוק את ההיתכנות של תיאוריה וניתוח מנגנונים לבטא אחריות אישית.

העוצמה שלא עמדה לתיאוריה וביקורת לא חסרה למוזיאון תל-אביב בניסיונו למנוע את הצגת עבודת ווידאו מאת ג'ק פאבר שצולם במוזיאון תוך שימוש במצלמות האבטחה שלו ללא ידיעתו. הסרט נערך בסיוע של גדי ספרוקט, שומר במוזיאון, שהכניס את פאבר לאולמות התצוגה לאחר שעות הפעילות. הם חיברו מצלמה פרטית למערכת האבטחה והשתמשו בה להקלטת סרט בו מצולם ספרוקט חבוש כובע גרב מבצע פעולות שונות בחללי התצוגה תוך התייחסות ליצירות שמוצבות בו. המוזיאון פנה לבית המשפט בבקשה להוציא

³³ יהודה שנהב, למה לא כיבוש, תיאוריה וביקורת 31, חורף 2007, 11-13

צו מניעה קבוע נגד הקרנת הסרט. בתביעתו טען המוזיאון לזכויות היוצרים לסרט שנערך באמצעות עובד במוזיאון ולרשות להחליט כי הסרט ייגנז. המוזיאון טען ללשון הרע כנגדו מפני שהסרט מעמיד בסימן שאלה את סידורי האבטחה שלו וכי פרסום הסרט עלול לפגוע בשמו הטוב, לבזותו, להציגו באור שלילי ולפגוע במוניטין שלו. בנוסף טען המוזיאון כי הסרט נוצר תוך הפרת החוק, וביצוע מעשי עוולה. הנתבעים פעלו כדי ליצור פרובוקציה ולפגוע במוזיאון ואל לבית המשפט ליצור תקדים שיאפשר לאמנים נוספים לנהוג בצורה דומה. כנאמן ציבורי לשמירה על יצירות אמנות ביקש המוזיאון מבית המשפט להעדיף מניעת פגיעה בו על פני זכות הנתבעים לחופש ביטוי.³⁴ במקום לקיים שיח אתי אודות הביטוי האמנותי גייס המוזיאון את תקציבו הציבורי להתנגחות משפטית שעמדה במקרה זה לזכות יצירת הווידאו.³⁵ הגבלה משפטית על אופני ביטוי הנחשבים לאמנות מהווה מגבלה לא ראויה ולא נחוצה על חופש הביטוי ככלל ועל חופש הביטוי האמנותי בפרט, ציינה השופטת רות רונן, והפגיעה במוזיאון איננה נובעת מהצפייה בסרט אלא מהפרסום של המקרה. טענת פרופ' עומר, מנהל המוזיאון, בעדותו, כי לעמוד מול פסל ולדבר אליו זו השפלה נדחתה על ידי השופטת. גם לו הוכח כי פרסום הסרט עלול לגרום לנזק למוזיאון, היה לדעת פסק הדין מקום לשקול את הנזק מול זכותם של הנתבעים לחופש יצירה. דווקא בבית המשפט התרחש שיח שנעדר ממוסדות החקר והאמנות האמונים על ליבת הביטוי. "הזכות לחופש הביטוי" כותבת השופטת "היא זכות שנהנה ממנה לא רק מי שמבקש לבטא את עצמו. זוהי זכות שנועדה הן לדובר – והן לקהל השומעים שלו. כאשר נשללת זכותו של דובר לדבר – נשללת גם זכותו של קהל השומעים הפוטנציאלי לשמוע, לדעת, להתרשם ולקיים דו שיח על הדברים. דו שיח זה הוא אחד היסודות הבסיסיים של המשטר הדמוקרטי. כאשר חופש הביטוי מתייחס ליצירת אמנות, הרי החופש של האמן להציג אותה, משליך על האפשרות של קהל הצופים הפוטנציאלי לראות את היצירה. חשיפה ליצירת אמנות, מהווה אף היא נדבך חשוב של המשטר הדמוקרטי, ושל התפתחות התרבות והאמנות... צפייה בסרט עשויה להוביל לדיון במספר נושאים – ובין היתר בשאלת ערכו האמנותי של הסרט, ובשאלות... כמו גבולות האמנות, הלגיטימיות של ביצוע עבירה לצורך יצירתה של עבודת אמנות וכדומה. דיון בשאלות כאלה הוא דיון מפרה וחשוב".³⁶

ללא חשיפה ציבורית הצנזורה הפנימית עלומה וקשה לעמוד על פרטיה. בספטמבר 2008 שלחו האוצרים מנן סלומה ויהושע סימון, שהכינו את התערוכה "אסתטיקה של טרור" במוזיאון צ'לסי לאמנות בניו-יורק, דוא"ל לאמנים המשתתפים המודיע על ביטולה. לטענתם סבורה נשיאת המוזיאון דורותיאה קיסר כי התערוכה מהללת טרור ופוגעת בקורבנותיה. מה

³⁴ רות רונן, פסק דין בתביעה שהגיש מוזיאון תל-אביב נגד ג'ק פאבר וגדי ספרוקט, 31.12.2007,

³⁵ עמי שטייניץ, שבר כלי, אתר מארב,

³⁶ 34 לעיל

שהתחיל בבקשה לשנות את שם התערוכה מ"אסתטיקה של טרור" ל"דיאלקטיקה של טרור" התפתח לעיכובים ודרישה לשינויים והסרת עבודות, מאמרים ודימויים מהקטלוג באורח פוגע בתערוכה שגרמו לסלומה, אוצרת המוזיאון, להתפטר מתפקידה.³⁷ לעומתה טענה קיסר כי הסיבות להתפטרות האוצרת אישיות ואינן תגובה לפעולות מצד המוזיאון. לדעתה אין "אמנים צריכים להציג חלקי גופות של ילדים ונשים שנפגעו מפצצות. זה אינו עניין לאמנים. אמן צריך להיות צעד אחד מעבר לכך, למצוא את הסיבות לטרור וכיצד אפשר למצוא דרך מהפכנית נגד הטרור, ולא להציג תמונות בנאליות שרואים מדי יום בטלוויזיה. זאת אינה אמנות".³⁸ חרף טשטוש נסיבות ההתפטרות מסמנת עמדת הנשיאה את טיב המסוגלות האתית במוסדות אמנות.

³⁷ Manon Slome, Joshua Simon, Cancelled Show, e-mail, 24.9.2008

³⁸ Paddy Johnson, Chelsea Art Museum President Dorothea Keeser and Curator Manon Slome Respond, <http://www.artfagcity.com/2008/09/26/chelsea-art-museum-president-dorothea-keeser-and-curator-manom-slome-respond/>

